



NIETZSCHE & KANT LEZEN DE KRANT







Rob Wijnberg

*Nietzsche & Kant
lezen de krant*

Denkers van vroeger over dilemma's van nu



2009
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM





Deze uitgave kwam tot stand door bemiddeling van
Sebes & Van Gelderen Literair Agentschap te Amsterdam.
Zie ook www.BoekEenSchrijver.nl

Copyright © 2009 Rob Wijnberg
Eerste druk maart 2009
Tweede druk april 2009
Derde druk mei 2009
Vierde druk juni 2009
Vijfde druk juni 2009
Zesde druk augustus 2009
Omslagontwerp Dog and Pony
Auteursfoto Keke Keukelaar
Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede
Druk Bariet, Ruinen
ISBN 978 90 234 4086 4
NUR 730

www.debezigebij.nl





PROLOOG 9

OVER VRIJHEID

- Waarom meer keuze tot minder keuzevrijheid leidt 31
Het liberalisme kwam, zag, overwon én verloor 35
De dag dat het kabinet de vrije wil afschafte 40
Het vrije woord als het recht om te twijfelen 45
Waarom de vrijheid van godsdienst moet worden afgeschaft 50
Het islamdebat of het verschil tussen mannen en vrouwen 55
Zachte sprekers hoor je niet 58

OVER WAARHEID EN MACHT

- De krant van Joris Luyendijk zou niemand lezen 65
Waarom Wouter Bos een film zou moeten maken 70
Waarom Joran van der Sloot geen leugenaar is 75
Waarom we dieren nooit rechten moeten geven 79
Het milieu is een prisoner's dilemma 83
'Wetenschappelijk aangetoond' zegt helemaal niks 87
Het einde van de Republikeinse metafysica 92

OVER GOD EN GELOOF

- Waarom een gelovige zich zo snel gekwetst voelt 99
Dat is evolutielastering! 104
De terroristen van Hamas? Dat is een definitiekwestie 109
Hoe minister Hirsch Ballin de raddraaiers gelijk gaf 114
De glijdende schaal is niet het probleem, maar de oplossing 119





OVER SEKS EN LIEFDE

- De valse claim van het christendom op onze liefdesmoraal 127
Homo zijn? Dat mag niet van de natuur 132
Kan iemand uitleggen wat porno is? 137
Liefhebben kun je leren 142
Hoe medelijden moslims nog een keer tot slachtoffers
maakte 147

OVER IDENTITEIT

- Rita's ironische roots 153
De heimelijke motieven van Geert Wilders en
prinses Máxima 158
De vraag is of we willen samenleven 163
Waarom Nederland steeds meer op *Temptation Island* lijkt 167
Hoe de romantiek van ons allen consumenten maakte 171
Waarom achter solidariteit per definitie egoïsme schuilgaat 176
Als het woord allochtoon verboden zou zijn 180

OVER GELIJKHEID

- Hoe onze huwelijksopvatting de emancipatie van vrouwen
belemmert 187
Waarom de Commissie Gelijke Behandeling nooit gelijk kan
hebben 191
Een beetje minder salaris voor Gerrit Zalm is de oplossing
niet 196
Over de universele geldigheid van mensenrechten 201
Hoe Confucius de mensenrechten in China belemmert 206
Hoe racisme een ideologie werd door Europeanen
Verlichtingsdenken 211
Vrouw zijn is ook een verdienste 216
Het onvermijdelijke resultaat van ons economische systeem:
crisis 221





OVER DE STAAT

Zijn regels wel regels? 229

Waarom een democratisch Irak nooit werkelijkheid
had kunnen worden 233

De favoriete filosoof van Obama én McCain 237

Betuttelen doet de overheid per definitie 241

Hoe de liefde voor onze kinderen overheidsbemoeyenis
in de hand werkt 246

Hoe individualisme tot regelwoede leidt 250

Waar ligt de moraal: in de daad of in de gevolgen? 254

De wonderlijke morele draai van Rita Verdonk 258

Power to the people? Vergeet het maar! 262

Met Obama gaan we terug naar de Grote Verhalen 267

Hoe Plato en Machiavelli hielpen de oorlog in Irak te
rechtvaardigen 271

De drugsparadox 276

BIBLIOGRAFIE 281

WOORD VAN DANK 285







PROLOOG

Op 8 augustus 2007 verscheen in *de Volkskrant* een opiniestuk van pvv-leider Geert Wilders, waarin hij pleitte voor een verbod op het voor moslims heilige boek de Koran. Het artikel veroorzaakte onmiddellijk een golf van media-aandacht. Enkele minuten na publicatie stond de oproep al prominent op teletekst; een paar uur later was het bericht de opening van alle journaals. 's Avonds was het ook tot alle actualiteitenrubrieken en talkshows doorgedrongen en de volgende dag pakten de ochtendkranten er nog eens groot mee uit op hun voorpagina. Avondkrant *NRC Handelsblad* had het diezelfde dag nog op de voorpagina overgenomen.

Wat veel mensen niet weten, is dat Wilders het stuk een dag eerder al aan *NRC Handelsblad* zelf had gestuurd. Ik werkte destijds op de opinieredactie en kan me nog goed herinneren wat ik dacht toen een collega mij het stuk in handen gaf en op een voor hem ongewoon onrustige toon zei: 'Lees *dit* eens. Wat vind *jij* hiervan?' Ik vatte de toon op als enthousiasme: het was al een tijdje komkommertijd, dus het aanbod aan interessante, controversiële en scherp geformuleerde opiniestukken was niet bepaald ruim. Een pittig betoog van Wilders kwam dus als geroepen. Maar toen ik het eenmaal begon te lezen, maakte mijn aanvankelijke enthousiasme al gauw plaats voor teleurstelling: dit stuk was onplaatsbaar.

Niet vanwege morele bezwaren; dat een artikel misschien gevoelens zou kunnen kwetsen, is nooit en mag ook nooit een reden zijn om het niet te plaatsen. Dat een groep mensen in een kwaad daglicht wordt gesteld, is in een kritische beschouwing over een gevoelig onderwerp als religie bovendien vaak onvermijdelijk, dus ook dat kan nauwe-





lijks een relevante afweging worden genoemd. Nee, Wilders' betoog voldeed inhoudelijk simpelweg niet aan de eisen van publicatie. Sterker nog, Wilders riep eigenlijk maar wat. Een echte analyse van de vermeende fascistische elementen in de islam werd in het stuk niet gegeven. De stelling dat er 'geen gematigde islam bestaat' werd niet onderbouwd. De vergelijking met Adolf Hitlers *Mein Kampf* – dat in Nederland wél verboden is – werd niet uitgewerkt. De werkelijke krachten achter het islamitisch radicalisme in het Midden-Oosten, zoals de oliedollars uit het Westen, werden niet eens genoemd. Hoe een verbod op een boek, dat in miljarden exemplaren over de hele wereld is verspreid, in praktijk moest worden gebracht, werd niet uitgelegd. En hoe zo'n verbod zich verhield tot de door Wilders zelf vaak bejubelde Nederlandse rechtsstaat en de in de Grondwet vastgelegde vrijheid van meningsuiting, godsdienst en drukpers, bleef ook al in nevelen gehuld. Eigenlijk was de argumentatie van de pvv-leider treffend samengevat in de kop boven het stuk: 'Genoeg is genoeg: verbied de Koran'. Veel verder reikte het niet.

Plaatsen was dus geen optie, vonden ook de andere opinieredacteurs. Maar dat stelde de krant voor een groot dilemma. Want Wilders' betoog verdiende dan wel niet het kwaliteitsstempel dat plaatsing op de opiniEPagina eraan zou hebben gegeven, maar het feit dat een Nederlands parlementariër met honderdduizenden voorkeursstemmen een boek wilde verbieden, was wel nieuws. Groot nieuws zelfs, waar de burger over geïnformeerd diende te worden. Daarom belde de opinieredactie een medewerker van Wilders op met de vraag of hij zijn opiniestuk beter wilde onderbouwen. Als alternatief boden wij aan om zijn stuk sterk ingekort te publiceren, als statement in de brievenrubriek. Beide opties wees de pvv-leider via zijn medewerker vriendelijk doch resoluut af. Logisch: Wilders' bedoeling was om in een nieuwsluwe tijd met een groot opiniestuk extra aandacht voor de pvv te genereren, niet om inhoudelijk verantwoording af te leggen voor een voorstel dat praktisch toch onhaalbaar was. De





medewerker zei dat het stuk naar een andere krant zou gaan. Volgens heeft de politieke redactie van *NRC Handelsblad* nog met Wilders' medewerker gebeld met het voorstel een interview over het Koranverbod af te nemen, voor publicatie op diezelfde dag. Nee, zei de pvv: het opiniestuk was elders al ondergebracht. Bovendien weigerde Wilders zijn standpunt nog langer te bevestigen, waardoor de krant niet alleen het stuk, maar ook het nieuws niet meer kon brengen – er was immers geen officiële bron meer. De krant was op slinkse wijze door de politicus buitenspel gezet.

Nog geen vijf minuten later lag het stuk in de burelen van de concurrent. De redactie van *de Volkskrant* gaf, anders dan wij, nieuws-waarde wel voorrang boven inhoudelijke kwaliteit en besloot het artikel integraal op de opiniEPagina af te drukken – praktisch ongereedigeerd zelfs, op een paar komma's na. Voor die afweging valt veel te zeggen. Er waren ook genoeg redacteuren bij *NRC Handelsblad* – buiten de opinieredactie – voorstander van. Maar er schuilt tegelijkertijd een behoorlijke dosis opportunisme in. Dat opportunisme werd ironisch genoeg het treffendst verwoord door *de Volkskrant* zelf: in het hoofdredactioneel commentaar, dat nota bene naast het artikel stond, stelde de redactie namelijk dat Wilders' opiniestuk de vraag opwierp 'in hoeverre de fractievoorzitter van de Partij voor de Vrijheid nog toerekeningsvatbaar is'. Dat moet de lezer toch te denken hebben gegeven: plaatst de krant dus stukken waarvan ze zelf vindt dat de auteur niet helemaal bij zinnen is?

Natuurlijk gaat het hier niet om zomaar iemand. Wilders is een volksvertegenwoordiger met negen zetels in de Tweede Kamer. Maar ontslaat dat hem van de plicht om zijn standpunten te beargumenteren? Zou *de Volkskrant* ook zonder meer een opiniestuk hebben geplaatst waarin Jacqueline Cramer pleit voor een kerncentrale op de maan, alleen omdat zij de minister van Milieu is? Uiteraard niet, want dan zou de opiniEPagina al gauw gedegradeerd worden tot een propagandamuur voor aandachtsbeluste politici in plaats van een podium





voor serieuze standpunten en argumenten. Toch werd voor Wilders de inhoudelijke lat lager gelegd, en niet zonder gevolgen: weken, zo niet maanden lang, werd het debat gedomineerd door een voorstel dat slecht beredeneerd, nauwelijks onderbouwd en praktisch onhaalbaar was. Wilders zelf was al die tijd niet bereikbaar voor commentaar.

Nu schets ik de aanloop naar deze mediahype niet om *de Volkskrant* in een kwaad daglicht te stellen. Integendeel, dit voorbeeld illustreert juist eerder de *onmacht* van de journalistiek om inhoudelijke eisen te stellen dan de *onwil*. Want net als voor *NRC Handelsblad* geldt voor *de Volkskrant*: als wij het artikel niet plaatsen, doet een ander het wel. De concurrentie van andere media dringt dus een zeker opportunisme op. Commerciële belangen maken inhoud soms minder belangrijk dan elkaar de loef afsteken met hypegevoelig materiaal. Want kranten, tijdschriften, omroepen, nieuwssites en andere mediakanalen zijn geen non-profitorganisaties die als enig doel hebben om het publiek zo goed mogelijk te informeren; nee, het zijn ook gewoon bedrijven die net als iedere reguliere onderneming geld moeten verdienen. En een controversiële primeur verkoopt nu eenmaal meer kranten dan een doorwrochte analyse achteraf. Bovendien, wie zulk controversieel nieuws brengt, is zelf ook nieuws: iedere keer als het betoog van Wilders ergens wordt aangehaald, komt ook *de Volkskrant* weer ter sprake.

Economisch gezien hebben media dus meer baat bij oppervlakkige controverse dan bij diepgravende discussie. En naarmate de concurrentie toeneemt, wordt die commerciële kant alleen maar zwaarwegender. De afgelopen negen jaar zijn er in Nederland drie gratis kranten bij gekomen met een gezamenlijke oplage van maar liefst anderhalf miljoen exemplaren per dag – bijna evenveel als de tien betaalde landelijke dagbladen bij elkaar. Om op de advertentiemarkt te kunnen concurreren met gratis verspreide bladen als *Metro* (553.000 ex.), *Sp!ts* (457.000 ex.) of *De Pers* (440.000 ex.) worden ook serieuzere media steeds meer verleid om te scoren; adverteer-





ders zijn immers primair geïnteresseerd in het aantal mensen dat een medium bereikt. Dus wordt sneller gekozen voor vorm boven inhoud, intrige boven analyse en controverser boven debat. Niet eens omdat journalisten dat zo graag willen of omdat het publiek er baat bij heeft, maar vooral omdat de wetten van de markt het dicteren: daar verkoop je de meeste advertenties mee. Het is niet voor niets dat een van de hoogwaardigste journalistieke tijdschriften van Nederland, *De Groene Amsterdammer*, de lezers iedere Kerst weer met een bedelbrief moet vragen om een vrijwillige bijdrage – met advertentie-inkomsten alleen redt *De Groene* het niet.

Natuurlijk is het onjuist en onheus om ‘de media’ voor te stellen als één grote, commercieel gedreven hypemachine. *De Volkskrant* is *Metro* niet, *nu.nl* is geen *nrc.nl* en *De Groene Amsterdammer* is iets anders dan de *Panorama*. Toch zijn er in alle media tendensen zichtbaar die een toenemende macht van commerciële belangen verraden. Zo wordt de journalistiek, uit angst om de aandacht van het snel afgeleide publiek kwijt te raken, over de gehele linie steeds korter van stof. Artikelen van meer dan duizend woorden zijn in kranten tegenwoordig steeds meer uitzondering dan regel; in trein-kranten staan überhaupt nauwelijks artikelen. Alleen de maandelijkse bijlage *M* van *NRC Handelsblad* publiceert nog reportages van meer dan zesduizend woorden, maar dat blad is dan ook bijna ter ziele; de krant verdient meer aan de wijn die ze via internet verkoopt dan aan de advertenties in *M*.

Ook in Hilversum is kort en bondig de absolute norm geworden. De metingen van het Centrum voor Kijk- en Luisteronderzoek, waar op de tweede nauwkeurig het kijkgedrag van het televisiepubliek wordt geregistreerd, vormen sinds enkele jaren het belangrijkste uitgangspunt voor de vormgeving en programmering van de publieke zenders. En de gemiddelde Nederlandse tv-kijker blijkt een onrustig type: een pauze of stilte langer dan een paar seconden doet hem al naar een andere zender zappen, evenals een muzikaal intermezzo





van meer dan een minuut. Te lang stilstaan bij hetzelfde onderwerp verdraagt de snel verveelde televisieconsument evenmin. Dus duren reportages in het *Journal* en in de meeste actualiteitenrubrieken ook niet veel langer dan twee minuten. Het *Journal op 3* – dat speciaal op jongeren is gericht – beslaat *in totaal* zelfs nog geen vijf minuten; alle belangrijke nieuwsfeiten van die dag zijn daarin tot een schamele zestig seconden teruggebracht.

Interviews in praatprogramma's worden eveneens niet langer gemaakt dan strikt noodzakelijk. Gesprekken bij *Pauw & Witteman*, de belangrijkste serieuze, dagelijkse talkshow van de publieke omroep, duren gemiddeld zo'n twaalf minuten per gast. Wie dat nog te lang vindt, kan het hele programma in 'vodcasts' van vijf minuten terugkijken op internet; daarin zijn de vier gesprekken ieder gecomprimeerd tot iets meer dan een minuut. Nog even en het programma zelf is straks een fragmentje in de Zapservice. En wat voor de uitzondering in krantenland geldt, met de gestage teloorgang van *M*, gaat ook op voor de uitzondering op televisie: de zender *Het Gesprek*, waar interviews van een uur of langer te zien waren, ging na een jaar alweer failliet en kon begin 2009 ternauwernood een doorstart maken.

Het moordende tempo dat op televisie de norm is, heeft als gevolg dat het publieke debat sterk bepaald wordt door mensen die in staat en bereid zijn om uitsluitend in soundbytes te redeneren. Deze zogenoemde *talking heads* worden niet in praatprogramma's uitgenodigd vanwege hun diepgravende analyses en deskundigheid, maar vanwege hun simpele boodschap en vlotte babbel. Mediapersoonlijkheden als Jort Kelder en Jan Mulder komen in één week vaker aan het woord dan de meeste hoogleraren, academici en wetenschappers in hun hele carrière, simpelweg omdat zij meer gewend zijn aan de camera en niet beginnen te stotteren als buiten beeld het teken wordt gegeven dat er moet worden afgerond. Deze BN'ers zijn 'veilige' gasten voor programmamakers: je weet tenminste zeker dat het geen 'saaie' of 'langzame' televisie wordt. Intellectuelen die de





wetten van de media wel beheersen, zijn bovendien op de vingers van twee handen te tellen: Maarten van Rossem, Willem Post (historici), Hans Jansen (arabist), Afshin Ellian (rechtsgeleerde), Ronald Plasterk (oud-wetenschapper), Harry Mulisch en Adriaan van Dis (schrijvers) vormen de harde kern van die groep. Zij verschijnen weliswaar met enige regelmaat in diverse tv-programma's, maar toch zeker niet vaker dan redactielievelingen als Sophie Hilbrand of Hugo Borst. Welsprekendheid én intellectueel vermogen genieten dus nog steeds niet de voorkeur boven een leuke babbel of een cameragenieke uitstraling alleen.

Ook eenduidige, stellige politici worden beduidend vaker gevraagd dan hun intellectuelere en genuanceerdere collega's. Dat bleek althans uit een kleinschalig onderzoek naar de samenstelling van het opiniekorps door Hans Beerekamp, die begin 2008 drie maanden lang alle gasten turfde die door de zeven belangrijkste nieuwsrubrieken – *EénVandaag*, *Netwerk*, *NOVA*, *De Wereld Draait Door*, *Pauw & Witteman*, *Buitenhof* en *Het Elfde Uur* – werden uitgenodigd. De onbetwiste winnaar met negentien optredens was Rita Verdonk, de enige politica van Nederland zonder partijprogramma, maar met het ongeëvenaarde talent om zich in oneliners uit te drukken. Jan Marijnissen, de inmiddels gepensioneerde 'stem des volks' van de SP, werd met vijftien verschijningen vierde. Populist Geert Wilders werd met negen uitzendingen 'slechts' hekkensluiter van de top-10, voornamelijk omdat hij de meeste verzoeken weigerde. Maar had hij vaker interviews toegezegd, dan was hij ongetwijfeld nummer één geworden: Wilders was ook al twee jaar op rij de meest geciteerde politicus en werd in 2008 door parlementair journalisten nog verkozen tot politicus van het jaar 'omdat hij zo vaak het nieuws wist te halen'.

De academici onder de politici, zoals minister van Justitie Ernst Hirsch Ballin (oud-hoogleraar staats- en bestuursrecht aan de Katholieke Universiteit Brabant) en minister van Sociale Zaken Piet





Hein Donner (jurist en oud-voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) zie je daarentegen zelden op televisie aanschuiven. Ook zij weigeren, net als Wilders, de meeste verzoeken om commentaar, zij het om een heel andere reden: zij willen wel verantwoording afleggen, maar niet in vijf luttele minuten. Niet alle kwesties zijn immers zomaar tot televisiefähige proporties terug te brengen. Bovendien loop je als serieus politicus met een iets minder rappe tong al gauw het gevaar te worden afgebeekt door gasten die voornamelijk aan tafel zitten om controversiële uitspraken te doen. Dat overkwam bijvoorbeeld (de later gevallen) minister Vogelaar, toen haar in *Pauw & Witteman* door Jort Kelder een gebrek aan uitstraling werd verweten ('Volgens mij moet u eens een charismacursusje volgen'); dat overkwam ook premier Balkenende, die in hetzelfde programma door rapper Ali B. de hele uitzending lang op gênante wijze werd getutoyeerd. Arjen Berkvens, voormalig campagnemanager van de PvdA, biechtte al eens op dat een groeiend aantal politici niet meer in actualiteitenrubrieken wenst te verschijnen: 'Als je een inhoudelijk verhaal kwijt wilt, loop je een risico. Voor je het weet moet je in discussie met Joop Braakhekke', aldus Berkvens (*de Volkskrant*, 30 oktober 2008). Het mes van de huidige talkshowformats snijdt dus aan twee kanten. Niet alleen trekt het quasideskundigen aan, het schrikt tegelijk de intelligentsia af, constateert ook Beerekamp: 'Wat vooral ontbreekt [op televisie] zijn de originele denkers, de creatieve geesten, de eigenheimers, intellectuelen en non-conformisten.'

Het gebrek aan intellectuelen in het publieke debat komt echter niet alleen voort uit een commercieel gemotiveerde angst om kijkers (en dus adverteerders) kwijt te raken. Er ligt ook een diepere, filosofische oorzaak aan ten grondslag: de inflatie van het begrip 'deskundigheid'. Die inflatie is vooral te wijten aan het postmoderne denken, dat aan het eind van de negentiende en bijna de gehele twintigste eeuw in het Westen furor maakte. Onder invloed van sceptici





als Søren Kierkegaard en Friedrich Nietzsche raakte het streven naar waarheid uit de gratie. Dé waarheid bestond helemaal niet, of was op z'n hoogst een door de mens gefabriceerde sociale constructie, zo luidde langzaam maar zeker de communis opinio – niet alleen in filosofische kring, maar ook daarbuiten. 'Er zijn geen feiten, slechts interpretaties', stelde Nietzsche met enige retorische overdrijving vast. De gedachte dat het zoeken naar 'de waarheid', lange tijd toch de speerpunt van de filosofie én de journalistiek, een nutteloze onderneming was, werd later verder gepopulariseerd en voor een groot publiek toegankelijk gemaakt door de Amerikaanse filosoof Richard Rorty. 'Over de waarheid valt niks te zeggen, omdat ze nergens relatief aan is', was Rorty's stelling, doelend op het intrinsiek subjectieve karakter van menselijke oordelen. 'Geen enkele interpretatie van de werkelijkheid benadert de realiteit meer dan een andere.' Zo werd iedere opvatting min of meer gereduceerd tot 'slechts' een mening: niemand had de definitieve of ware visie op de wereld in pacht.

Dit relativistische uitgangspunt raakte de afgelopen vijf decennia diep geworteld in de westerse cultuur. Sterker nog, bijna ieder filosofisch fundament dat grofweg sinds 1950 onder onze samenleving is gelegd, is in de kern een ontkenning van het bestaan van 'de waarheid'. Vrijheid, democratie, tolerantie, de scheiding tussen kerk en staat en de autonomie van het individu – alle beginselen die wij in marmer hebben gebeiteld, hebben één ding gemeen, namelijk dat ze als beginsel waarheidsloos zijn. Zo is vrijheid als doel op zich een richtingloos principe; het vertelt ons niets over waartoe of waarheen de vrijheid ons moet leiden. De democratie heeft in beginsel evenmin een doel voor ogen; haar richting staat per definitie niet vast. Tolerantie, op haar beurt, is ook al niets meer dan een vorm van relativisme: tolereren is immers accepteren van wat daarvoor nog verwerpelijk was. De scheiding tussen kerk en staat heeft van 'de waarheid' zelfs staatsrechtelijk een no-go-area gemaakt; de macht moest neutraal zijn, ze had zich niet te bemoeien met onze persoonlijke





definities van goed en kwaad. En ten slotte komt ook de autonomie van het individu uiteindelijk daarop neer: de verschrompeling van ‘de waarheid’ tot iets wat strikt persoonlijk is. Goed en kwaad als het *subjectieve privébezit* van het individu werd langzaam maar zeker het weinig dwingende fundament van ons gezamenlijke wereldbeeld.

Daarmee kwam ook het begrip deskundigheid op losse schroeven te staan. Er was immers geen criterium meer voorhanden om te beoordelen of een bepaalde opvatting gezaghebbender of waardevoller was dan een andere. De waarheid – voor zover daarvan werd gesproken – was eerder een kwestie van optellen geworden: alle meningen bij elkaar benaderden ‘het juiste’ misschien nog wel het meest. *Wisdom of the crowd* heette dit postmoderne uitgangspunt; een gedachte waar ook de immens populaire internetencyclopedie Wikipedia op gebaseerd is. En veel journalistieke redacties lijken zich evenzeer aan die gedachte te hebben overgeleverd. Je zou het de ‘wikipediasering’ van de journalistiek kunnen noemen: de websites van bijna alle kranten in Nederland worden tegenwoordig volgeschreven door anonieme internetgebruikers, die op discussiefora en onder ieder nieuwsbericht hun mening mogen geven (of beter gezegd: hun grieven mogen uiten). Ook worden er iedere dag weer stellingen aan het publiek voorgelegd, waarvan de uitslag een paar uur later zelf tot nieuws wordt verheven. ‘62 procent vindt dat Iran geen kernwapen mag hebben’ kopt de nieuwssite dan, alsof er nieuwswaarde zit in het vinden zelf in plaats van in wie iets vindt en waarom. Recht *op* spreken is als het ware gelijkgesteld aan recht *van* spreken: een mening hebben is voldoende. In de televisiejournalistiek klinkt de vox populi (stem van de ‘gewone man’) eveneens steeds luider – een tendens die volgens recensent Beerekamp niet alleen te maken heeft met de hoge werk- en kijkcijferdruk, maar ook ‘met koudwatervrees om kijkers lastig te vallen met het verschil tussen gezaghebbende en willekeurige opinies en duidingen. Die worden veelal overgelaten aan “deskundigen” van wie het soortelijke gewicht soms moeilijk vast te stellen valt.





Om misverstanden te voorkomen: ik ben zelf een postmodernist in hart en nieren. De koudwatervrees om onderscheid te maken tussen gezaghebbende en willekeurige meningen acht ik *filosofisch* dan ook volstrekt legitiem. Een alomvattend wereldbeeld is per definitie onmogelijk; niemand heeft, in metafysische zin, meer recht van spreken dan een ander. Maar dat neemt niet weg dat dit uitgangspunt in de dagelijkse praktijk van een publiek debat wel degelijk nadelige effecten heeft. Voor het grootste nadelige effect waarschuwde Nietzsche zelf al toen hij God (oftewel de waarheid) ‘dood’ verklaarde: het gevaar van *nihilisme*. Want, als geen enkele opvatting gezaghebber of waardevoller is dan enig andere, waarom dan überhaupt nog opvattingen huldigen? Waarom dan eigenlijk nog een publiek debat voeren? Nietzsches waarschuwing is geen lege huls gebleken. Het gevaar van nihilisme is aan de orde van de dag.

Desinteresse en cynisme kenmerken al jaren het publieke debat in Nederland – voor zover je al van een echt debat kunt spreken. Terwijl in Duitsland bijvoorbeeld al maandenlang een vurige discussie wordt gevoerd over de verhouding tussen de macht van de staat en de privacy van burgers, wordt de privacykwestie in Nederland afgedaan met een apathisch ‘ach, wie niks te verbergen heeft, heeft ook niks te vrezen’. En dat komt niet doordat de Nederlander zich geen zorgen hoeft te maken: een elektronisch kinddossier dat gegevens bevat over de ‘wijze van opvoeden’, een elektronisch patiëntendossier dat gevoelige medische gegevens digitaal beschikbaar maakt, toenemend cameratoezicht op straat, de identificatieplicht, een recordaantal telefoontaps, belgegevens met een bewaarplicht van twee jaar, de groeiende macht van Google – het is slechts een willekeurige greep uit de voorbeelden die toch een stevig debat zouden rechtvaardigen.

Een andere treffende illustratie van de sluimerende desinteresse is het debat – of liever gezegd: het gebrek daaraan – over de eenwording van de Europese Unie. In 2005 werd de nieuwe Europese Grondwet





nog door een grote meerderheid van de bevolking afgewezen. Maar toen een slechts cosmetisch herziene versie – met een beetje minder symboliek en een andere naam – alsnog via de parlementaire achterdeur werd goedgekeurd, bleef het stil. *Fait accompli*, luidde de cynische conclusie; over Europa is daarna geen substantiële discussie meer van de grond gekomen. En het meest prangende voorbeeld van apathie moet toch wel het jarenlang vermeden debat over de Nederlandse steun aan de oorlog in Irak zijn. De reden voor die steun bleek een leugen: Saddam Hoessein had geen massavernietigingswapens. De PvdA eiste op hoge toon een parlementair onderzoek, maar liet die eis varen zodra regeringsdeelname lonkte. Het kabinet-Balkenende iv stopte de zaak-Irak in de doofpot. Publiek protest werd nauwelijks aangetekend; van veel ophef was eigenlijk geen sprake. ‘Gedane zaken nemen geen keer’ dacht de goegemeente – en haalde haar schouders op. Pas in 2009 belandde de zaak na enkele onthullingen in de media alsnog op de politieke agenda en kondigde premier Balkenende een onderzoek aan.

Deze naar nihilisme neigende desinteresse (‘wat maakt het allemaal uit’) heeft niet alleen te maken met de befaamde kloof tussen burger en politiek, maar ook met een diep wantrouwen jegens de bemiddelaar: de media. Hoe diep dat wantrouwen zit, blijkt wel uit het ongekende succes van het journalistieke verslag *Het zijn net mensen* van Joris Luyendijk, waarvan in twee jaar tijd meer dan tweehonderdduizend exemplaren werden verkocht – een voor non-fictie ongekend aantal. In zijn bijna pamflettistische boek betoogt Luyendijk kort samengevat dat ‘objectieve verslaggeving’ niet bestaat. Journalisten zijn immers ‘net mensen’: niets meer dan interpreterende subjecten die gevangen zitten in hun eigen perspectief en daardoor ook nooit ‘neutraal’ kunnen zijn. Dit nietzscheaanse journalistieke zelfbeklag (‘er zijn geen feiten, slechts interpretaties’) sloeg bij een groot publiek in als een bom en dat is niet verwonderlijk: de klacht dat journalistiek geen weergave, maar slechts een interpretatie van





de werkelijkheid is, raakt een bekende en gevoelige postmoderne snaar. En ook hier heeft dat besef van subjectiviteit dezelfde nihilistische consequentie: het nieuws interesseert ons steeds minder ('het is maar een beeld'), we vertrouwen de bron niet langer ('de media manipuleren') en we zijn bovendien cynisch over wat we eraan kunnen doen ('het is nu eenmaal zo'). We geloven kortom niet meer in de voorstelling van zaken zoals 'het nieuws' ons die voorschotelt, en verliezen daardoor iedere reden om ons erdoor aangesproken te voelen, ons er druk om te maken of er zelfs maar aandacht aan te schenken.

De ironie van deze desinteresse in het nieuws is dat ze ook nog eens zelfversterkend is. Want aan de ene kant zet die desinteresse het journaal ertoe aan om met allerlei niet-inhoudelijke kunstgrepen de aandacht van het snel verveelde publiek vast te houden: het nieuws wordt teruggebracht tot zestig seconden, afgewisseld met kolderieke YouTube-filmpjes, opgeleukt met BN'ers uit de showbizz, of op andere wijze versimpeld en opgeblazen. Maar juist die hijgerige, op de waan van de dag gerichte, weinig diepgravende infotainment-journalistiek *veroorzaakt* ook precies die desinteresse en het cynisme waar ze tegen moet vechten. Want hoe kan iemand werkelijk geïnteresseerd raken in zoiets complex als mensenrechtenschendingen in Tibet, als hij weet dat tien minuten later het gespreksonderwerp alweer verandert in de nieuwste cd van Lee Towers? Hoe kan iemand ooit zijn aandacht bij zoiets abstracts als de kredietcrisis houden als Georgina Verbaan er iedere twee minuten doorheen giechelt? Hoe kan iemand echt iets begrijpen van het radicale islamisme in het Midden-Oosten, als de discussie na twaalf minuten al wordt onderbroken door de Zapservice? De nieuwsconsument wordt dus niet alleen als inherent ongeïnteresseerd beschouwd, maar tegelijkertijd ook *geconditioneerd* tot desinteresse. De boodschap is immers: omdat het nieuws op zichzelf niet belangrijk en interessant genoeg is, hebben we het maar voor u gecompriemd en tot vermaak verheven.





Geen wonder dus dat de animo voor serieuze, diepgravende verslaggeving – en daarmee voor belangrijke maatschappelijke kwesties als privacy, de Europese Unie of Irak – zo minimaal is. De burger is het simpelweg niet meer gewend. Of zoals Hans Beerekamp schrijft: ‘De televisie denkt dat de kijker korte, flitsende interacties wil [...] maar het is de vraag of dat waar is; we worden in ieder geval op die voorkeur afgericht.’

Interessant om op te merken is dat dezelfde selffulfilling prophecy – een groeiende desinteresse leidend tot een steeds spectaculairdere, inhoudslozere toon en vice versa – zich de afgelopen jaren ook op politiek terrein heeft voltrokken. Sinds het einde van de Koude Oorlog in 1989 raakte het begrip ‘waarheid’ eveneens *politiek* uit de gratie – een proces dat in Nederland uiteindelijk uitmondde in het volstrekt ideologieloze Paars van Wim Kok. Polderen werd de oplossing voor alles, gedogen was een wondermedicijn. Niemand had het gelijk aan zijn zijde, dus waarom er dan ook in politieke zin nog langer om vechten? Zo stak het ‘Joris Luyendijk-effect’ als het ware maatschappijbreed de kop op: een sluier van gepolitiseerde desinteresse kwam over ons heen. En met die sluier viel, zolang het economisch, sociaal en geopolitiek voorspoedig ging, prima te leven. Lange tijd was er maar weinig mis met het liberale, intrinsiek apathische uitgangspunt ‘bemoei jij je niet met mij, dan bemoei ik me niet met jou’.

Maar tegelijkertijd werd het, parallel aan de journalistiek, ook vruchtbare bodem voor een radicaler en luidruchtiger soort politiek. Die stak al langzaam de kop op in de zomer van 2001, toen Pim Fortuyn zijn politieke ambities bekendmaakte, en kwam tot een definitieve uitbarsting toen de radicale islam zich in het Westen aandiende – eerst op 11 september 2001 in New York, en later op 11 maart 2004 in Madrid. Na deze aanslagen veranderden subiet al onze relativistische verworvenheden in een probleem. Cultuur-relativistisch denken werd synoniem aan ‘je naar de slachtbank van





Allah laten leiden, compromissen sluiten betekende ‘slappe knieën hebben’ en de bereidheid om te twijfelen werd als ‘zwakte’ gezien. Echte leiders waren niet te vermurwen persoonlijkheden – wie van mening of inzicht veranderde, ‘draaide’. Zelfs het ooit bejubelde polderen had afgedaan: compromisloze daadkracht was waar de burger om vroeg. Achter ons sluimerende nihilisme bleken talloze maatschappelijke problemen schuil te gaan. Integratieprobleem? Een kwestie van veertig jaar lang apathie jegens ‘de ander’. Kloof tussen burger en politiek? Desinteresse met een vleugje cynisme. Xenofobie en gevoelens van onveiligheid? Wederzijds wantrouwen. Drinkende hangjeugd? Nihilistische doelloosheid. Radicalisering? Een diep gevoel van ontworteling, waarvoor het ideologieloze Nederland geen alternatief voorhanden had.

Dit gebrek aan eigen waarheden verklaart deels waarom het islamdebat als een van de weinige debatten de afgelopen jaren wél in alle hevigheid is losgebarsten: het raakt aan de kern van ons nihilistische probleem. Want waarom zijn we wel bezorgd over niet-geïntegreerde moslims, terwijl we tegelijkertijd moeiteloos duizenden Poolse loodgieters binnenhalen en niet eens omkijken naar die tienduizenden Chinezen in ons land die net zo min Nederlands spreken, die de wijken ‘overspoelen’ met Chinese toko’s en het liefst illegale casinootjes runnen in de kelder van hun restaurant? Het antwoord is vrij eenvoudig: geloof. Moslims hebben *een geloof*. En de kwestie is niet eens zozeer of dat geloof nu wel of niet verenigbaar is met de westerse beschaving – het uitgangspunt van onze beschaving bestond er de laatste decennia immers uit dat ieder gedachtegoed hier zijn plekje wel kon krijgen. Nee, het probleem is juist dát uitgangspunt geworden. Op het geloof in ‘de waarheid’ van moslims hebben wij geen eigen antwoord meer, sinds wij, na ons laatste ideologische project genaamd Verlichting, collectief besloten dat ‘de waarheid’ niet bestaat en dat alles uiteindelijk neerkomt op interpretatie en cultuur. Vooral dat maakt de islam – een religie die





vaak nog vrij dogmatisch wordt beleden, met name door eerstegen-
eratie-immigranten – bedreigend: welke dogma's kunnen wij daar
tegenoverstellen, behalve dan tot niets verplichtende principes als
vrijheid en tolerantie? Niet voor niets breekt men zich het hoofd
over wat eigenlijk onze identiteit is; die hebben we lang geleden op-
gegeven, ten behoeve van een wereld zonder waarheid, met dogma-
tiek als enige vijand.

Politici als Rita Verdonk en Geert Wilders hebben als geen ander
begrepen dat, vooral na de moord op Theo van Gogh, de behoefte
aan een eigen, 'westerse', waarheid gigantisch is toegenomen. De
meest succesvolle politici van dit tijdsgewricht doen dus ook niet
langer aan interpretatie. Regels zijn regels, punt, zegt de een. De Ko-
ran is 'een fascistisch boek', welke lezing je er ook op nahoudt, zegt
de ander. 'De Nederlander' is geen sociologische exercitie, maar een
normatief, moreel concept. En de wereld is geen oceaan van onein-
dige grijstinten waar je gemakkelijk in kunt verzuipen, maar een zee
waar je 'recht doorheen' moet zwemmen – op weg naar de waarheid
die aan de overkant ligt. De aantrekkingskracht van dit soort stel-
ligheid is dat het een gevoel van duidelijkheid verschaft. De wereld
ingedeeld in goed en kwaad – dat neemt een enorme last van onze
schouders. Geconfronteerd met complexe vraagstukken als terro-
risme, migratiestromen en een uitdijend Europa verlangt de bur-
ger naar antwoorden die niet aan relativering onderhevig zijn. Het
groeien gebrek aan aanknopingspunten in de oneindige informa-
tiestroom waar we in een mediocratie mee te kampen hebben, wak-
kert bovendien constant het gevoel aan 'verloren' te zijn. Dat maakt
ons extra gevoelig voor simplistische visies op de veel ingewikkelder
werkelijkheid.

Politiek en journalistiek ontmoeten elkaar helaas te vaak in die
behoefte aan simplisme. Ze hebben er immers, zoals het Koran-
verbod van Wilders al illustreerde, beide voordeel bij. Voor de een
betekent het hogere kijkcijfers of een grotere lezersschare; voor de

